

# Kentin Biçimlenişi ve Kapital Birikim Süreçleri

İlhan TEKELİ

**B**ir kentin gelişmesi içinde kapital birikim sürecinin oynadığı rol çok karmaşıktır. Kentin tümü birikmiş bir kapital olarak kavramsallaştırılabilir. Eğer bir kentte biriktirebilen kapital küçük birimler halinde oluyorsa, kentin dokusu ve büyüme süreci buna uygun olacaktır. Kentin dokusunu oluşturan konutlar küçük ve alçak katlı olacak. İşyerleri küçük girişimcilerin ölçeğine uygun mekanlarda yer alacak, kentiçi ulaşım dolmuş, minibüs esnafı eliyle sağlanacaktır. Böyle bir kente, kentin çok küçük ünitelerinin bir birine eklenmesiyle oluşmuş sıkışık bir dokusu olacaktır. Kentte marjinal eklenmelerle büyüyen yağ lekesi biçiminde bir form oluşacaktır.

Kentin büyümesini bireylerin küçük birikimlerine dayandıran böyle bir büyüme senaryosu belli noktalarda tıkanacaktır. Örneğin kente su getiremeyecek, pek çok benzeri alt yapıyı sağlayamayacaktır. Bunların gerçekleştirilebilmesi için büyük miktarda kapitali bir araya getirmek ve bu projelerin gerçekleşmesi için tahsis edebilmek gerekir. Bir toplumun bunu gerçekleştirmesinin tek bir yolu yoktur. Bir toplum bu sorununu çok çeşitli kurumlar oluşturarak çözmeye çalışabilir.

İşte bu yolların en basitinden en karmaşığına kadar gelişmiş bir kaç yol. Bunlardan biri bir bireyin elinde büyük kapital birikmesi ve bu bireyin bu kapitaliyle büyük altyapı projesini yaparak belli bir ücret karşılığında kentte yaşayan-

yapıdan yararlandırmasıdır. Eğer böyle büyük bir kapital oluşumu seçeneği yoksa ya da büyük kapital birikimine sahip olanlar böyle bir yatırımı yapmaya istekli değilse, toplumda kurumsallaşmış değişik şirketleşme yollarıyla, böyle büyükçe bir kapital belli bir projeyi hayata geçirmek için biraraya getirebilir, örneğin, anonim şirketler hatta kooperatifler kurulabilir. Kapitali koyanlar bu projenin gelecekteki getirisinden yararlanabilirler. Bunların dışında da yalnız kapital birikim süreçlerinden yola çıkmayan yaklaşımlar da düşünülebilir. Belli bir amacı ve projeyi hayata geçirmek için oluşan bir kurum, toplumda küçük birikimleri biraraya getirmek için oluşmuş, örneğin; bankalar, yatırım bankaları sermaye piyasası vb. aracılığıyla gerekli kaynağı sağlayabilir. Daha karmaşık bir yaklaşım olarak kenti yönetmek için oluşmuş yerel yönetimlerin ve devletin topladığı vergileri, alt yapı hizmetlerini kamu hizmeti olarak adlandırarak, bu alana tahsis etmesi ve kaynak sağlaması gösterilebilir.

Görülüyor ki bir toplumda büyük miktardaki kapitali kent projelerini gerçekleştirebilmek için harekete geçirebilmenin çok çeşitli yolları vardır. Ama bu kanalların hepsinin her amaç için kullanılabileceği söylenemez. Toplumlar bu yollardan bazılarını, ancak belli bir amaç için harekete geçirmeyi meşru görmektedir. Örneğin yerel yönetimlerin vergi gelirlerini alt yapılar için kullanması meşru görülürken, bu gelirleri konut yapımı için kullanması meşru görülmemektedir. Benzer bi-

*Prof. Dr. İlhan Tekeli, 1960 yılında İTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1964'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve 1966'da University of Pennsylvania, Regional Science'den yüksek lisans derecesi, 1968'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde doktora derecesi aldı. Halen ODTÜ Şehir Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir.*

PLANLAMA

95 / 1 - 2

*Bir toplumda  
hangi amaç için  
meşru görüleceği  
büyük ölçüde, o  
toplumdaki  
mülkiyet  
anlayışına,  
kentsel rantlara el  
koymanın ne  
kadar meşru  
görüldüğü ve  
nihayet özel ve  
kamu alanı  
ayrımının nasıl  
tanımlandığına  
bağlıdır.*

çimde büyük sermayenin kente tekelci bir yapıda hizmet sunması da meşru kabul edilmemektedir.

Bir toplumda hangi yolun hangi amaç için meşru görüleceği büyük ölçüde, o toplumdaki mülkiyet anlayışına, kentsel rantlara el koyma- nın ne kadar meşru görüldüğüne ve nihayet özel ve kamu alanı ayrımının nasıl tanımlandığı- na bağlıdır.

Kente bazı projelerin gerçekleştirilmesinin büyük miktarlarda kapital gerektirmesi, kentin büyük sermayeye teslim olmasını zorunlu kıl- mamaktadır. Küçük birikimleri değişik yollarla bir büyük proje için harekete geçirebilen sistem- ler yağ lekeli biçiminde büyüyen yüksek yo- ğunluklu kent formuna hapsolmaktan kurtula- bilmektedir.

Bir kent belli projeleri başlatabilmek için bü- yük kaynakları harekete geçiren kurumsal seçe- nekler yaratabildiyse kent büyük ölçekli toplu konut alanları, organize sanayi bölgeleri, hizmet kampusları vb.lerinin eklenmesiyle parça parça eklenmelerle büyüyecektir. Bu durumda yüksek yoğunluklu yağ lekeli biçiminde büyüyen kent, bir kader olmaktan çıkacak desantralize içi boş- luklu bir kentsel doku olanaklı hale gelecektir. Ama bu olanağın gerçekleşmesi ancak yeterli bir regülasyon sisteminin kurulmasına bağlı ola- caktır.

Bu noktaya kadar daha çok kapital birikim ya da harekete geçirilen kapitalin ölçeğinin ken- tin dokusu üzerinde olan etkileri üzerinde dur- duk. Bu kent ile kapital ilişkilerinin sadece bir yönüdür. Daha pek çok yönünden sözedilebilir.

Bir kente kapital yatırım hızı ne kadar yük- sekse, o kente refahın artışı, yaşam kalitesinin o kadar yüksek olacağı düşünülebilir. Kuşkusuz bu kentiçi kapitalin dağılımını dolayısıyla refa- hın dağılımını ihmal eden bir önerme olarak ele

alınmamalıdır. Kentteki girişimlerin büyüklükleri kentsel yaşam biçimini ve ve kentin çekiciliğini de önemli ölçüde değiştirir. Kentte küçük giri- şimciler egemense o kente yüzyüze ilişkilerin canlı kaldığı küçük dükkanların yan yana gelme- sinden oluşan canlı bir kent merkezi iş alanı ola- caktır. Aynı hizmetler örgütlü büyük sermaye eliyle görülüyorsa, zincir mağazalarda, "deport- ment store"larda standartlaşmış anonim ilişkiler içinde sunulacaktır. Her iki halde birbirinde çok farklı bir yaşam kalitesiyle karşılaşılacaktır.

Kentle sermayenin ilişkisini karmaşıklaştıran bir başka konu kuşkusuz kente oluşan toprak rantlarıdır. Kentleri bazı hallerde yeni yatırımlar için çekici olmaktan çıkarırken, bazı hallerde ye- ni yatırımların nedeni haline getirebilir.

Yani kente yatırılan kapitalin niteliği konu- sunda seçici bir filtre gibi çalışır. Tabii kentte bir gelir ve kapital yeniden dağıtım mekanizması olarak da çalışır. Kapitalin nereye yatabildiği ya da yatmasının engellendiğine paralel olarak kentte rant yüzeyi yükselebilir, mutlak rantlar yaratılabilir.

Bu kısa tartışma bize kentteki kapital birikim süreçleriyle kentteki yaşam kalitesi ve kent for- mu arasındaki bir ilişki olduğunu ortaya koyu- yor. Ama bu ilişkiyi birebir bir ilişki olarak yo- rumlamak çok yanıltıcı olabilir. Bu kapital ile kentsel yaşam ve kent formu ve dokusu arasın- daki ilişki büyük ölçüde toplumdaki kurumsal yapı ve regülasyon rejimi tarafından belirlen- mektedir. Bu ilişkinin ne türlü sonuçlar yarataca- ğı kurumsal yapı üzerinden dolaylı olarak ger- çekleşmektedir. Bu nedenle bir kent plancısının kente yaratmak isteyeceği yaşanti biçimini ve kent formunu, kapital birikim süreçleriyle ve ku- rumsal yapısıyla tutarlı olacak biçimde düşün- mesi gerekecektir.